

ავანტიურში ქართულ ხალხურ ზღაპრებში

ზღაპარი თხრობითი, ჩვეულებრივი ხალხური ნაწარმოებია, უპირატესად ფანტასტიკური შინაარსისა. იგი მითოლოგიური ხასიათის მოკლე მოთხრობაა, ხალხის სულიერი კულტურის ნაწილია. არსებობს ზღაპრის რამდენიმე სახე: მითოლოგიური, საყოფაცხოვრებო, ავანტიურისტული და სხვა.

როგორც ვიცით, ავანტიურა ფრანგული სიტყვაა და ნიშნავს უპერსპექტივოდ, რეალური ძალებისა და პირობების გაუთვალისწინებლად, შემთხვევითი წარმატების იმედით წამოწყებულ საქმეს, თავგადასავალს, ჩვეულებრივ საძრახისს.

ქართულ ხალხურ ზღაპრებში ხშირად გვხვდება ავანტიურისტული მოქმედებები, შემთხვევითობას, იღბალს, მოხერხებულობას მინდობილი გამართლება ან გაუმართლებლობა, თავის დაღწევა გამოუვალი მდგომარეობიდან ტყუილით, ცრუ დაპირებით, საძრახისი საქციელით.

აღსანიშნავია, რომ ავანტიურას ზღაპრის გმირები მიმართავენ სხვადასხვა მიზნით: თავის გადასარჩენად, შურის საძიებლად, შიმშილის მოსაკლავად, საკუთარი ახირებულობის, გამხიარულების, შინაგანი ბოროტების თუ სხვა მიზეზთა გამო.

ვის არ შეხვდებით აქ: მოტყუებულ და გაბრიყვებულ მგელსა თუ დათვს, მოხერხებულობით გამორჩეულ მელას და ფრთების იმედად გაყოყნიებულ ფრინველებს. გავიხსენოთ, მაგალითად, ზღაპარი “მოტყუებული მგელი”, სადაც მოხერხებული ღორი მტაცებელ ნადირს გააბრიყვებს იმით, რომ თავისი სამი გოჭის — ზრუტუნას, მცივანას და მაგარას არსებობის შესახებ შეატყობინებს. მშიერი მგელი თავის შეცდომას მაშინ მიხვდა, როცა კარი აღარ გაუღეს, მაგრამ რაღა დროს.

ზღაპარში “ამეტყველებული ცხოველი” ხომ იგივე ადამიანია, რომელიც, ხშირად ვერ თოკავს თავის ველურ ინსტიქტებს, ვერ იმორჩილებს საკუთარ სურვილებს. სულმოკლეობა, სიძუნწე, გაუმაძღრობა, შური, გაუტანლობა, გულუბრყვილობა, გულღობობა, სიზანტე, სხვისი უბედურებით აღფრთოვანება, შურისძიება, მოხერხებულობა და უამრავი სხვა გრძნობა ამრავალფეროვნებს, საინტერესოს და მიმზიდველს ხდის არა მარტო ნაწარმოებს, არამედ ერთგვარად მოძღვრავს მკითხველს და აფრთხილებს, რომ კეთილთა შორის არსებობენ ბოროტები, რომ საჭიროა სიფრთხილე ყოველ გადადგმულ ნაბიჯზე.

მაცდურებად და ავანტიურისტებად ზღაპრებში უმეტესად მელიები გვევლინებიან. განუსაზღვრელია მათი საძრახისი ქმედებები. ისინი ყოველთვის ცდილობენ თავიანთი მოხერხებულობით დაჩაგრონ ფიზიკურად თავისზე უფრო ძლიერები და იმხიარულონ მათი გულუბრყვილობით გამოწვეული უბედურებებით.

ზღაპარში „დათვის, მგლისა და მელიის ამბავი“ მოთხრობილია ერთი მელიის შესახებ, რომელიც ყოველგვარი მიზეზის გარეშე საკუთარი ბოროტი და ცბიერი ბუნების გამო უბედურებას გადაწყვის გულუბრყვილო დათვს — ორივე ბელს მოუკლავს, თანაც განკურნებისთვის წინასწარ ქრთამად აიღებს დედალს და ქადას. გაბრაზებულ დათვს კი შემთხვევით შემხვედრ მგელს გაუგზავნის და კარგად დააყუჩინებს უსაფუძვლო ახირების გამო.

მხოლოდ ავანტიურით გადაირჩინა მელამ თავი გაბრაზებული მგლისგან. ცხვრებთან აღმოჩენის იმედით გოდორი გადააცვა თავზე, დააგორა და მეცხვარეებს აცემინა. მეორედ შურის საძიებლად მისულს კი თავი ხარაზად გააცნო, უკანა ტანი გაუყერა — ხშირად აღარ მოგშვივდება, სულ მაძლარი იქნებოო და ლამის სიკვდილის პირას მიიყვანა.

საინტერესოა ისიც, თუ რამდენად სწავლობენ ჭკუას მრავალჯერ გაბრიყვებული პერსონაჟები. სამწუხაროდ, შურისძიებით ანთებულები ვერ ამჩნევენ მორიგ უბედურებას, საძაგელი და გაიძვერა მტრის მიერ ჩაფიქრებულს მანამ, სანამ მისი განხორციელების სიმწარეს საკუთარ ტყავზე არ იწვნევენ, თუმცა ზოგს ტყავსაც არ არჩენენ და ბოლომდე ბრიყვებად ტოვებენ და ისინიც რჩებიან მცირე მოსაზრების, წინდაუხედაობის და ზედმეტად მიმნდობი ხასიათის გამო.

ზღაპარში „დათვი და მელა“ იშვიათ შემთხვევასთან გვაქვს საქმე. ჩანს, რომ მელას, ავანტიურისტობის გარდა, სიყვარულიც შეუძლია, მაგრამ საშინლად შეუბრალებელია საყვარელი არსების დაკარგვით გამოწვეული ტკივილის შურისძიებისას. გაუმადლარ დათვს მწარედ ანანა თავისი, ნაჩუქარი ბეკეკას შექმა. მოქეიფებისგან ტყავის გაძრობა არ აკმარა. მერე ეკლებში შეიტყუა. არც ამას დაჭერდა და შამფურებით დადალა, თუმცა ვერც ამით მოიოხა შურისძიებით ანთებული გული და საბოლოოდ წუწკი დათვი კლდიდან დააგორა. ის ხომ კრავთან შედარებით იყო მოხერხებული, მოტყუებით გააღებინა კარები და შეჭამა, მელიასთან კი სრულიად გულუბრყვილო აღმოჩნდა და საკადრისი შედეგიც მიიღო, თუმცა უფრო ჭკვიანი და მოხერხებული რომ ყოფილიყო, ალბათ მელას ყველაფერს არ დაუჭერებდა და გადარჩებოდა, მაგრამ მელიის ავანტიურიზმი ხომ მის დაღუპვაში ჩანს.

ავანტიურისტულ ზღაპრებში გვხვდება პირობის ანუ ფიცის დადების სხვადასხვა სახე. ზოგი თავის თავთან დებს პირობას, ზოგი სხვებს აძლევს ფიცს და ამტკიცებს, რომ არ დაარღვევს, მაგრამ „მაძლარზე“ დადებული პირობა უმეტესად მშვიერზე ავიწყდებათ.

ზღაპარში „მელია და მწყერჩიტა“ ორ მეტად მოხერხებულ პერსონაჟს ვხვდებით იმ იმედით და პირობით, რომ მელია მწყერჩიტას შვილებს და შვილიშვილებს არ შეუჭამდა (ანუ აქაც პირად ბედნიერებაზე ზრუნვა და სხვისი უბედურებით ტკბობაა ნაჩვენები). მელას ჯერ ლეში მოანელებინა მთაგორებზე სირბილით, შემდეგ კარგად აცინა, შედეგად კი, რომ არა საკუთარი ფრთები და მოხერხება, მელიის წერა გახდებოდა.

მშვიდი და ბედნიერი ცხოვრების სანაცვლოდ მწყერჩიტამ არავინ დაინდო, არც ხარი, რომელსაც რქაზე სახრე მოხვდა და მოტყდა, არც მაწვნით სავსე ქილა, არც პატარა ბავშვი, მშვიერზე პირობადავიწყებული მელაც კი, რომელსაც თავი დიდი სახრით გაუტება (მასზე მოქნეული მელას მოხვდა).

მაძლარზე დადებული ფიცი მშვიერზე იმ მგელსაც დაავიწყდა, იერუსალიმს რომ მიდიოდა ცოდვების მოსანანიებლად („მგლის ბერად შედგომა“). ვერ აცდუნა ეშმაკმა და მშვიდად ამცნო თავისი გადაწყვეტილება გზად შემხვედრ მოზვერს, ცხვრებსა და ვირს, მაგრამ, როცა იერუსალიმს მივიდა, ეკლესიაში ვერ შევიდა თავისი მგლობის გამო და შიმშილმაც ძალიან შეაწუხა, პირობა არ გახსენებია, „როდესაც მუცელი ცარიელია, იქ იერუსალიმს რა ხელი აქვსო“.

მგლის სახეში შესაძლებელია დავინახოთ ცოდვებით დამძიმებული ადამიანი, რომლისთვისაც სულის ცხონება სასურველია, მაგრამ ნაკლებად შესაძლებელი თავისი საქვეყნოდ ცნობილი ცოდვებისა და მოუთმენლობის გამო.

გვხვდება ზღაპრები, რომლებშიც პერსონაჟები კიდევ ერთ ავანტიურისტულ მეთოდს — დაშინებას მიმართავენ. მაგალითად, ზღაპარში „მელა“ მოთხრობილია, თუ როგორ აშინებდა სტუმრად მისული მელა ოჯახებს და მოჰყავდა იქიდან პურის ნაცვლად მამალი, მამლის ნაცვლად ცხვარი, ცხვრის ნაცვლად ხარი და ხარის ნაცვლად პატარძალიც კი. რამდენად შერჩა მას ეს ქმედებები, სულ სხვა საკითხია, მაგრამ ნაჩვენებია, რომ უამრავ საძრახის საქმეს მელა მხოლოდ საკუთარი სიამოვნებისა და ბედნიერებისთვის აკეთებდა, არად აგდებდა იმ ადამიანებს, რომლებიც კეთილად, გულთბილად და გულლიად ხვდებოდნენ კარზე მისულ უცხო სტუმარს.

ზღაპარში „ნადირთა ძმობა“ დათვი იჩენს ავანტიურას თავისი ძალღონიდან გამომდინარე. თითქმის უბრძოლველად მოპოვებული ლუკმა არცერთ მეგობარს არ გაუყო, პირიქით, დააშინა კიდევ ისინი. დათვისთვის ძმობა და მეგობრობა ცარიელი სიტყვები იყო, იგი თავისზე სუსტებს დაუმეგობრდა და შედეგსაც იმკიდა.

ზღაპრის გმირები ყოველთვის ავლენენ საკუთარ ხასიათს, ბუნებას, ყოველთვის ისწრაფვიან ერთმანეთისკენ, უმეტეს შემთხვევაში ებრძვიან ერთმანეთს და ურთიერთსაწინააღმდეგოდ მოქმედებენ, მაგრამ მათი ურთიერთობა გამუდმებულ ავანტიურულ ქმედებებზეა აგებული.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. ასათიანი, 1982 - გ. ასათიანი, სათავეებთან, თბ., 1982.
 ს. გაჩეჩილაძე, 1973 - ს. გაჩეჩილაძე, ლიტმცოდნეობის შესავალი, თბ., 1973.
 თ. ქურდოვანიძე, 1983 - თ. ქურდოვანიძე, ქართული ხალხური ჯადოსნური ზღაპრები, თბ., 1983.
 ზღაპრები, 1949 - რჩეული ქართული ხალხური ზღაპრები, ელენე ვირსალაძის რედაქციით, თბ., 1949.

EKA SILAGADZE**VENTURES IN THE GEORGIAN FOLK TALES**

Folk tales are of various kinds, as: mythological, of everyday life, of engaging in hazards and some others. Georgian folk tales often convey activities of personages engaging in risks. They engage in ventures for various motivations: for rescuing their own life, for taking revenge, for the search for food, or just for the obsession, for fun, or for their innate cruelty or whatever other reasons.

In most cases from the personified animals foxes distinguish with wit and flexibility to trick and overcome strong but the gullible opponents and have fun over the misfortunes inflicted to victims.

Having been duped multiple times trustful personages cannot learn lessons and being exited to exact revenge on the enemy fail to see the next misfortune cast over them until they experience its bitterness one more times.

Folk tale personages always reveal their character, mood and are in a hurry to meet each other, mostly fighting against one another or act against each other. Their relationship is built on the venture activities.